

Pripombe k načrtu avtonomije za Slovence na Koroškem z dne 17. julija 1927.

Rud. Kyovský

I.

Imperializem velesil je dovedel leta 1914. do svetovne vojne, kateri so zlasti antantne sile skušale dati videz borbe za „svobodo narodov“. „Déclaration des droits des nationalités“ z dne 12. novembra 1915 je proglasila, da se vrši borba v znamenju „samoodločbe narodov“. Spretna propaganda je zlasti med malimi narodi vzbudila upanje, da bo po vojni nastopila nova era, ko se bo vsa Evropa uredila po narodnostnem načelu tako, da dobi vsak narod v etničnem smislu svojo najvišjo pravno organizacijo v lastni narodni državi.

Mirovne pogodbe, sklenjene po svetovni vojni, so te iluzije razbile. Nove meje so bile potegnjene predvsem v interesu ekonomsko-političnih koristi zmagovitih velesil. Narodnostno načelo se je na premnogih krajih moralo umakniti raznim „ekonomskim, strateškim in geografskim ozirom“.

Res je sicer, da se ponekod, zlasti v Srednji Evropi ne dajo potegniti meje izključno na osnovi narodnostnega načela in je neizogibno, da ostanejo nekateri deli narodov izven meja matičnih držav — vendar se je ravno pri reševanju „manjšinskega vprašanja“ pokazala že takoj v začetku neenakost, ki je morala kasneje dovesti do zloma tako imenovanega ženevskega sistema manjšinske zaščite.

Že takrat, ob rojstvu novega sistema, ki bi naj pomenil novo ero v narodnostnem vprašanju, so se delile države v dve kategoriji — v take, ki so morale s posebnimi pogodbami prevzeti mednarodno zajamčeno zaščito manjšin, in velesile, ki niso bile vezane na nikake formalne obveze, razen platoničnih izjav svojih državnikov v smislu „high european education“, „beau passé“ in podobnih.¹

Tako vidimo, da se kmalu po svetovni vojni na vseh koncih Evrope javljajo „manjšine“, ki s svojim na novo nastalim položajem niso zadovoljne. Manjšinska zaščita, ki so jo nudile mirovne pogodbe, se je v praksi pokazala kot nezadostna in zato se leta 1925. sestanejo v Ženevi zastopniki manjšin, ki skušajo s pomočjo stalne institucije „kongresa organiziranih narodnostnih skupin v evropskih državah“ izboljšati svoj položaj.

¹ Glede primorskih Slovencev dr. Lavo Čermelj: „La minorité slave en Italie“, Ljubljana 1938, stran 16—21.

Na teh kongresih so bili zastopani zlasti Nemci, ki so se s silno energijo lotili reševanja manjšinskega vprašanja, katero je postalo glavno gibalno tedanje nemške zunanje politike, tako da je bil nemški zunanji minister Stresemann imenovan „zastopnik nemških manjšin“.²

Oficijalne izjave prvih kongresov so poudarjale, da stoji kongres strogo na stališču statusa quo ter da se ima kongres omejiti le na „akademična razmotrivanja“ o manjšinskem problemu.³

Pri tem so oficijalno skušali skoraj popolnoma pustiti v nemar gospodarsko politični faktor v pojmu naroda ter vso pozornost osredotočili le na „kulturno funkcijo“ naroda. Zastopniki nemških manjšin so tedaj postavili zahtevo po „kulturni avtonomiji“, t. j. samoupravi v pogledu jezika, šol, prosvete i. p. Kulturna avtonomija naj bi postala nekako univerzalno sredstvo za rešitev evropskega narodnostnega vprašanja, ki bi se naj rešilo na podlagi internacionalnega manjšinskega prava, ki bi veljalo za vse narode in države.

Pravilno je glavno glasilo socialnih demokratov kritiziralo stališče kongresa, češ, da operira z nekim namišljenim pojmom enotnega manjšinskega naroda, pri čemer ne upošteva različno razredno sestavljenost posameznih evropskih manjšin, ki imajo med seboj različne — celo diametralno nasprotujoče si ekonomske politične interese.

Teoretiki manjšinskega prava so skušali te ekonomske razlike med posameznimi manjšinami razkriti z raznimi delitvami manjšin v „prave“ in „neprave“, „raztresene“, „močne“ in „slabotne“, „zaščitene“ in „nezaščitene“ manjšine, kar je dalo povod za razne teoretične kontroverze. Ta spor pa se ni omejil samo na teoretično debato, temveč je dovedel tudi do razkola med zastopniki raznih narodnostnih skupin, zastopanih na kongresu.

Zastopniki po Rudolfu Brandschu imenovanih „slabotnih“ narodnostnih skupin — zlasti onih iz „Reicha“ — so se načeloma protivili nekemu obče veljavnemu načinu rešitve narodnostnega vprašanja, ki so ga zlasti nemške skupine videle v „kulturni avtonomiji“. Zastopniki te skupine so zatrjevali, da je manjšinsko vprašanje notranja zadeva vsake posamezne države, ter očitali Nemcem, da skušajo ostalim manjšinam vsiliti svoj način rešitve, pri čemer da jih vodijo čisto politični cilji. Kulturna avtonomija je le krilatica, „politicum“, etapa v političnem boju, ki vodi od zahteve po personalno organizirani avtonomiji preko teritorialne avtonomije k zahtevi po popolni odcepitvi odnosno priključitvi k matični državi. Pri tem so vodilni teoretiki te skupine zlasti poudarjali, da je „kulturna avtonomija“, kakor je bila z zakonom z dne 5. februarja 1925 realizirana v Estonski, luksuz, ki si ga lahko privošči socialno in kulturno močno

² I. Skala: Gustav Stresemann — Kulturwehr — Berlin, zvezek 10/11 iz leta 1929.

³ Dr. Wilfan Josip: Manjšinski kongresi, Sodobnost, Ljubljana, zvezek 4/5, I. 1934.

⁴ Arbeiterzeitung, Wien, dne 26. avgusta 1927.

razvita nemška manjšina, medtem ko je za „proletarske“ manjšine že zaradi prevelikih finančnih bremen neizvedljiva.⁵

Zastopniki te skupine so se zavzeli za „kulturni mutualizem“ — sodelovanje z večinskim narodom, ter zahtevali, da naj država z lastnimi sredstvi skrbi za enakomeren kulturni razvoj državljanov.

Ta divergenca med „močnimi“ in „slabotnimi“ t. j. med interesi raznih držav, ki so preko svojih manjšin skušale braniti status quo, odnosno uveljaviti svoje revizionistično imperialistične cilje, je dovedla o priliki „vprašanja Frizov“ do tega, da so manjšine iz Reicha, ki so bile pod poljskim vodstvom, demonstrativno zapustile tretji kongres l. 1927. in odslej nastopale popolnoma samostojno.

Medtem ko je kongres na svojem zasedanju med 25. in 27. avgustom 1926 priporočil „kulturno avtonomijo“ kot sredstvo obrambe kulturnega razvoja manjšin — pri čemer se je zlasti skliceval na že realizirano „avtonomijo“ v Estonski, in to svoje priporočilo l. 1929. ponovil — so manjšine iz Reicha na svojem kongresu dne 3. avgusta 1929 sprejele resolucijo, s katero so v toč. 3 zavrgle „kulturno avtonomijo“ kot sredstvo, ki nima z manjšinsko zaščito nič skupnega.

Slovinci iz Italije (dr. J. Wilfan in dr. E. Besednjak) in iz Avstrije (dr. F. Petek, Starc) so se udeleževali kot „organizirana manjšina“ ženevskih kongresov, pri čemer je bil dr. Wilfan celo vsakoletni predsednik kongresa, kot tak branil njegovo stališče ter užival tudi njegovo popolno zaupanje, tako da je nek govornik na kongresu leta 1928. celo omenil, da so udeleženci skoraj pozabili, „kateri narodnosti pripadajo.“

Takšno je bilo torej razpoloženje med pesameznimi narodnostnimi skupinami, ko je svetovno javnost presenetila leta 1927. vest, da bo „kulturna avtonomija“ uresničena na Koroškem za Slovence, ki so po plebiscitu z dne 10. oktobra 1920 prišli pod Avstrijo. In res je bila za nekaj časa pozornost vse Evrope osredotočena na Koroško, zlasti ker so nemški publicisti urbi et orbi razglasili, da pripravljajo vzorno rešitev narodnostnega vprašanja za koroške Slovence, ki bo lahko ostalim državam služila za zgled. Besedilo zakonskega načrta je bilo objavljeno bodisi celotno, bodisi v izvlečkih v svetovnih revijah. Ko je poizkus s tem zakonom propadel, so nemški pisci koroške Slovence skoraj soglasno obsodili, da so s svojo nepopustljivostjo zavrgli nemško

⁵ Dr. Kazmarek: Was ist? — Kulturwehr, zvezek 8, l. 1929.

I. Skala: „Starke und schwache“ Minderheiten — Kulturwehr, zv. 1, l. 1927.

Das finanzielle Bild der deutschen „Kulturaautonomie“ in Estland, Kulturwehr, zv. 7, l. 1927.

Die nationalen Minderheiten in Deutschland und der Begriff der Kulturaautonomie als Gegenstand einer öffentlichen Disputation, Kulturwehr, zv. 7, l. 1930.

J. Skala: Der Genfer Minderheitenkongress — Kulturwehr, zv. 9, l. 1927. Eine deutsche Verbeschriftung für den Gedanken der Kulturaautonomie — Kulturwehr, zv. 6, l. 1930.

velikodušno ponudbo. Ta očitek se kot rdeča nit vleče po vseh nemških knjigah. Ker predstavlja že načrt sam po sebi važen dokument v naši politični zgodovini in ni o njem razen nekaj časopisnih poročil nič napisanega, je nujno potrebno, da tudi z naše strani objektivno pregledamo, kakšen je bil ta načrt, kako je prišlo do njegove predložitve in do tega, da ni bil sprejet. Ugotoviti je treba tudi, da-li so očitki, ki so bili pri tem izrečeni na naslov koroških Slovencev oz. „Ljubljane“, upravičeni.

Ker temelji predloženi načrt na teoriji o „kulturni avtonomiji“, kakor so jo izdelali zlasti nemški znanstveniki,⁶ moram podati nekaj splošnih pripomb k pojmu „kulturne avtonomije“.

V nasprotju s „karitativno manjšinsko zaščito“, kakor je bila formulirana v „ženevskem sistemu“ in ki je temeljila na individualistični zaščiti — je predmet zaščite po nemški zamisli kolektiv — narod, odnosno narodna skupina kot del naroda, ki je množinski nosilec pravic in dolžnosti. Država delegira narod oz. narodno skupino, ki se etnično loči od večinskega naroda, da v skladu s splošnimi državnimi zakoni, izključno in sama ureja vprašanja, ki se tičejo njenega kulturnega življenja (jezik, šolstvo, prosveta i. p.).

Pri tem je lahko samouprava organizirana na teritorialnem principu t. j. da so vsi prebivalci pod istim režimom, reprezentiranim po istih organih, v krajih pa, kjer biva na enem in istem omejenem ozemlju ena narodnost v večini, druga oz. del druge pa v manjšini, se mora samouprava organizirati na personalnem principu.⁷

Po personalnem principu se pripadniki vsake zaščitene narodnosti ločijo z vpisovanjem v posebne registre, kot jih je že leta 1910. predlagal E. Bernartzik, in tako ločeni volijo svoje organe ter imajo na ta način za posle, delegirane od države, svoj poseben režim.

Pri tem je lahko priznanje neke narodnosti brezpogojno (enumerativni princip) — ali pa vezano na obstoj določenega najmanjšega števila pripadnikov (normativni princip).

Poleg vsebine „avtonomije“ t. j. od države delegiranega področja, v katerem se narod oz. narodna skupina svobodno giblje in ki je seveda lahko širši ali ožji, je najvažnejše vprašanje, kateri kriterij je odločilen za določevanje narodne pripadnosti posameznika. Ta se namreč lahko določa po objektivnih znakih (jezik, izvor, rasa, zgodovina, kultura, pisava, šege, nošnje, način

⁶ Dr. Kurt Trampler: Staaten und nationale Gemeinschaften. Verlag K. Oldenbourg, 1. 1929.

Theodor Weiter: Nationale Autonomie, Wilhelm Braumüller, Wien-Leipzig, 1. 1928.

Kurt O. Rabl: Grundlagen und Grundfragen eines Mitteleuropäischen Volksgruppenrechtes. Verlag Mohr, Tübingen, 1. 1938.

Dr. Wilhelm Grewe: Die Bestimmung der Volkszugehörigkeit in Recht der europäischen Staaten — Essener Verlagsanstalt, 1. 1938.

⁷ Dr. L. Pitamic: Pravna podlaga zaščite manjšin, Čas, Ljubljana, 1. 1928/1929, zv. 4.

gradnje hiš itd.), ali pa po subjektivnih, ki sociološko gledano pomenijo narodno zavest, katera dobi svoj konstitutivno pravni značaj v izpovedbi (Bekenntnis) določene narodnosti.

Važno je tudi vprašanje vodstva narodnih registrov, kakor tudi ali je izpovedba preklicna ali nepreklicna ter način vpisovanja v register. Vpisujejo lahko državni ali avtonomni organi in sicer na ta način, da mora vsak posameznik predlagati, da ga vpišejo v register (pozitivna opcija), ali pa preskrbi ta vpis pristojna narodnost sama (večinoma po objektivnih znakih) ter ima vpisani član pravico, zahtevati v določenem roku izbris iz registra (negativna opcija).

(Dalje sledi.)

Črna vojska

(Odlomek iz romana.)

Prežihov Voranc

Pri četah, kakršen je bil bataljon števil. 100, je bila teoretična, moralna in politična vzgoja vojaštva zelo važna, če ne poglobljena stvar. Tega se je zavedala tudi komanda in zato je tej vzgoji posvečala največjo pozornost. Dva popoldneva na teden sta bila redno namenjena šoli, razen tega je bila šola še ob slabem vremenu, ki ni dopuščalo vežbanja na prostem. Te šole so bile kovačnice avstroogrskega patriotizma in hrabrosti, obenem pa tribune za pobijanje defetizma, malomarnosti, mlačnosti in veleizdajništva. Ker je že sama sestava kazenskih enot zahtevala posebno delikatno odbiranje častnikov in podčastnikov, ni manjkalo tem šolam sposobnih moči.

Pri prvi stotniji je navadno vodil šolo komandant prvega voda, lajtnant Hergott. Kadar je bil zadržan, je priskočil na pomoč feldvebel Rom, ki je bil sploh rezerva za vse stotnije in je imel za vojaško vzgojo posebno veselje.

Rezervni lajtnant Hergott je bil doma nekje iz Sudetov in je pred vojno bil gimnazijski suplent v Opavi v Šleziji. Dasi je govoril le nemški, so vojaki trdili, da prav tako gladko govori tudi češki in poljski. Zaradi tega ni nihče vedel, kateri narodnosti prav za prav pripada. Sodeč po neizmernem sovraštvu, ki ga je gojil do Čehov in Židov, so nekateri upravičeno sklepali, da se v njegovih žilah pretaka tudi nekaj češke ali židovske krvi. Na obrazu je imel dve grdi brazgotini, posledici burševanja na praški visoki šoli. Razen tega je imel kurji pogled in je nosil zlat cviker. Ker je bil suhljat, oglatega obraza in svetlikaštih, že redkih las, je bil grde zunanosti in glava je bila podobna puhli repi. Od svojih tovarišev, med katerimi ni bil prav nič priljubljen, se je razlikoval v tem, da ni bil babjek. Živel je samotarsko življenje in je vedno tičal v knjigah in časnikih, ki jih je nosil na vaje s seboj. Večkrat se je zagledal v knjige in pustil moštvo po cele ure zmrzovati. Kljub temu, da se ga je moštvo balo in ga sovražilo, so bili nekateri, ki so glasno trdili, da bi poleti ne bilo napačno imeti njega za komandanta.

Pripombe k načrtu avtonomije za Slovence na Koroškem z dne 17. julija 1927.

Rud. Kyovský

Ker besedilo zakonskega osnutka doslej še ni v slovenskem jeziku objavljeno — pomeni pa, kot rečeno, važen zgodovinski dokument — hočem najprej priobčiti tekst zakonskega načrta, ki se glasi:

Načrt avtonomije za Slovence na Koroškem z dne 17. julija 1927.

Zakon o tičoč se samouprave slovenske manjšine na Koroškem.

I.

Ureditev slovenske narodne skupnosti.

§ 1.

V zvezni deželi Koroški bivajoči deželani slovenske narodnosti tvorijo skupnost javnopravnega značaja (slovensko narodno skupnost), ki na osnovi tega zakona sama upravlja svoje nacionalne in kulturne zadeve.

§ 2.

Slovenska narodna skupnost se izoblikuje, če deželni vladi pismeno predloži tako zahtevo sto deželanov, ki je znana njih slovenska narodna pripadnost in ki imajo volilno pravico za koroški deželni zbor, ali pa, če se javijo s to zahtevo domača društva, ki jim je v smislu njih pravil smoter pospeševanje slovenskih kulturnih nalog in ki skupno izkažejo najmanj 100 članov.

§ 3.

1. Član narodne skupnosti postane vsak na Koroškem bivajoči deželan, ki se k njej pripozna. Pripozna pa se k njej vsak, ki se prostovoljno javi za vpis v slovensko narodno knjigo, v katero se lahko vpiše vsak koroški deželan ne glede na spol, če je pred 1. januarjem tekočega leta prekoračil 20. leto življenja in če mu ni bila odvzeta volilna pravica za koroški deželni zbor. Preden dosežejo zahtevano starost, veljajo zakonski in pozakonjeni otroci vpisanih članov skupnosti po svojih starših za pripadnike skupnosti. Če je samo eden od staršev član te skupnosti, potem se vprašanje, kateri skupnosti pripadejo otroci, odloči po želji staršev. Če ne pride do soglasja, odloča očetova volja. Pri nezakonskih otrocih se ta pripadnost ravna po materi. Otroci članov skupnosti se smatrajo za pripadnike skupnosti, če se dajo po začetku koledarskega leta, v katerem prekoračijo 20. leto življenja, vpisati v slovensko narodno knjigo.

2. Iz slovenske narodne knjige se črta, kdor izgubi koroško deželanstvo ali kdor na lastno željo izstopi iz narodne skupnosti. Izločitev iz narodne skupnosti na lastno željo postane pravno učinkovita šele pol leta potem, ko je bil izstop prijavljen.

3. Slovenska samouprava ima pravico, da zoper ponovni vpis izločenih članov v slovensko narodno knjigo v 2 tednih po preteku omenjenega odloga prijavi pri pristojnem županu svoj ugovor. O pravem času prijavljeni ugovor ima za posledico, da se v slovensko narodno knjigo vpisani črta.

4. Slovenska narodna knjiga se osnuje za vsako občino. Zahtevo po vpisu v narodno knjigo je treba prvič ustno javiti pristojnemu županu in sicer v roku 5 tednov, ki ga mora razglasiti deželna vlada. Začetek tega roka se lahko odredi istočasno z zahtevo, omenjeno v § 2. Župan mora podano izjavo z dostavljenim datumom vpisati v narodno knjigo in jo dati stranki v podpis.

5. Slepí in hromi, ki ne morejo priti osebno, lahko podajo svojo izjavo po primerno pooblaščenih osebah, ki izjavo tudi podpišejo.

6. Slovenska narodna knjiga je vsako leto v času od 15. do 31. decembra v občinskem uradu na razpolago javnosti za vlaganje prijav.

7. Podana pristopna izjava se lahko prekliče samo in takrat, kakor to določajo predpisi.

8. Slovenski narodni svet je upravičen, da kadar koli v uradnih urah po svojih poverjenikih dobi vpogled v narodno knjigo in si da napraviti prepise iz nje, kakor tudi, da dobi zastopstvo pri prvem osnutku in pri vsakoletni izdaji narodne knjige.

9. Nadzorna oblast nima pravice, vpise v narodno knjigo ali črtanje iz nje preiskovati ali zavlačevati.

§ 4.

Upravna telesa, po katerih slovenska narodna skupnost opravlja svoje pravice in dolžnosti so:

- a) narodni svet in
- b) slovenske šolske občine.

§ 5.

Narodni svet volijo člani slovenske narodne skupnosti, ki imajo volilno pravico za koroški deželni zbor, in to po načelih volilnega reda za koroški deželni zbor — za 4 leta. Obstoji pa iz 12 članov, ki si volijo za leto dni načelstvo članov kot izvršilnih organov.

§ 6.

1. Volilne pravice se lahko vsak član slovenske narodne skupnosti poslužuje v tistem volilnem okrožju, kjer ima na dan razpisa volitev stalno bivališče.

2. Volivci, ki se morajo na dan volitev in v času volitev zaradi neke javne službe ali naročila muditi zunaj volilnega kraja ali ki so po dnevu razpisa volitev spremenili svoje redno bivališče, kakor tudi osebe, ki so na dan volitev v zdravilišču ali zavetišču ali ki na dan volitev v zdraviliščih in zavetiščih opravljajo posle negovalcev, in slednjič priče pri volitvah lahko zahtevajo volilni izkaz, ki jih upravičuje, da volijo v določenem volilnem okrožju.

§ 7.

Članstvo pri slovenski narodni skupnosti se izkaže s potrdilom, ki ga izda občinski urad.

§ 8.

1. Volitve upravnih teles slovenske narodne skupnosti vodi glavna volilna komisija in krajevne volilne komisije. Glavno volilno komisijo sestavljajo: zastopnik, ki ga voli deželni zbor, zastopnik narodnega sveta in uradnik višje upravne službe, ki ga imenuje deželni glavar; predseduje zastopnik narodnega sveta.

2. Krajevne volilne komisije sestoje iz treh volilcev, ki jih po načelih proporcionalnega volilnega prava pošlje narodni svet; ti trije potem sami izvolijo četrtega volilnega upravičenca kot predsednika.

3. Za prve v smislu tega zakona odrejene volitve zavzame mesto zastopnika narodnega sveta slovenski deželnozborski poslanec, ki ga izvoli koroški deželni zbor.

§ 9.

Volitve se naj izvedejo na osnovi volilnega seznama; natančnejše določbe za izvedbo volitev izda deželna vlada v obliki naredb.

§ 10.

Volilne sezname izdelajo krajevne volilne komisije na osnovi predlog, ki so ali ki se stavijo na razpolago. V primeru, da bi se volitve narodnega sveta izpodbijale, odloča ustavno sodišče.

§ 11.

Narodni svet ima značaj pravne osebe. Zato si lahko pridobiva pravice in prevzema obveznosti, lahko toži in je tožen. Njegova redna sodna pristojnost je stvarno pristojno sodišče njegovega sedeža.

§ 12.

Narodni svet odloči svoj sedež sam. Svoje redne seje, ki jih sklicuje načelstvo, opravlja vsaj enkrat na leto. Poziv na prvo sejo je stvar predsednika glavne volilne komisije. Načelstvo ima pravico, sklicovati izredne seje. Tako sejo mora sklicati, če to pismeno zahteva tretjina članov narodnega sveta in označi stvari, ki se naj obravnavajo.

§ 13.

Narodni svet je najvišje upravno telo slovenske narodne skupnosti; upravičen je:

a) čuvati in zastopati vse interese narodne skupnosti v okviru zakonito določenih meja,

b) pošiljati v smislu odstavka III. zastopnike v šolska oblastva,

c) upravljati gospodarstvo narodne skupnosti, vštevši izdelavo njenega proračuna, in razpolaga z dohodki, ki jih ima narodna skupnost v svoji celoti,

d) v skladu z zakonitimi določbami sklepati o porabi prispevkov skupnosti za kulturne namene, če v § 13, točka a), 15, točka d), 23, 24, 25 in 29 omenjeni dohodki ne zadoščajo, da se krije vzdrževanje narodne skupnosti,

e) prirejati zbirke za kulturne namene narodne skupnosti; če kdo drugi zbira v isti namen, izreka narodni svet načelno soglasje. — Prirejanje zbirk se mora ravnati po splošnih predpisih,

f) odrejati poslovni red zase in za šolske občine,

g) odločati v sporih med člani narodne skupnosti, kakor tudi v njihovih sporih z organi narodne skupnosti, v kolikor temelje ti spori na odnosih skupnosti in niso morda za odločanje pristojna druga oblastva.

§ 15.

Slovenska narodna skupnost ima pravico:

a) ustanavljati in upravljati zavode za pospeševanje kulturnega življenja in socialnega skrbstva narodne skupnosti, kolikor ti presegajo okvir javnega skrbstva,

b) oskrbovati predavanja in druge izobraževalne prireditve,

c) ustanavljati in uporabljati vsakovrstne vzgojne in učne zavode s slovenskim učnim jezikom,

d) prirejati zbirke prostovoljnih prispevkov za pospeševanje svojih nalog,

e) v primeru potrebe pobirati prispevke skupnosti.

§ 20.

Ljudske šole, ki jih ustanovi slovenski narodni svet, so javni zavodi in kot taki mladini njih okrožja brez razlike veroizpovedi in narodne pripadnosti enako dostopni.

§ 21.

Vsi v okrožju slovenske ljudske šole bivajoči člani narodne skupnosti, katerih otroci obiskujejo to šolo, tvorijo šolsko občino. Zastopnik slovenske šolske občine je slovenski krajevni šolski svet, ki šteje pet članov.

§ 22.

Slovenski šolski občini in slovenskemu krajevnemu šolskemu svetu gredo glede slovenske šole, za katero sta postavljena, iste pravice in dolžnosti, kakor so določene za šolske občine in krajevne šolske svete na Koroškem, razen kolikor ta zakon ne odreja drugače.

§ 23.

Na ljudskih šolah, ki jih osnuje narodni svet, lahko slovenska šolska občina v soglasju z narodnim svetom pobira od staršev šolo obiskujoči otrok šolnino, da se s tem krijejo stroški za šolo, ki gredo občini v breme.

§ 24.

Koroška dežela nosi stroške za službene prejemke učnih moči na potrebnih slovenskih ljudskih šolah, v kolikor število učnih moči ustreza določbam § 11 drž. zak. o ljudskih šolah.

§ 25.

Krajevne občine prispevajo k stroškom stvarnih šolskih potreb za vsakega šolarja isti znesek, ki odpade na posameznega šolarja, ki obiskuje splošno neslovensko ljudsko šolo na istem področju.

§ 26.

Učne moči, ki jih plačuje dežela (§ 24), imenuje — na osnovi smiselno tolmačenega zakona o učiteljicah, ki velja za Koroško — deželna vlada — ki pa je pri tem vezana na predlog narodnega sveta.

§ 27.

.... 2. Kot disciplinarna oblast prve instance se osnuje za učitelje na slovenskih ljudskih šolah disciplinarna komisija s sedežem v Celovcu. Ta sestoji iz

c) dveh po narodnem svetu voljenih učiteljev s potrebnih slovenskih ljudskih šol, katerih dohodke krije dežela

§ 29.

1. Slovenskemu narodnemu svetu ostane uprava, vodstvo in neposredno nadziranje šol, ki jih je osnoval.

2. Narodni svet ima pravico, da v izvrševanju teh obveznosti namesti strokovnjaka, ki mora ustrezati zahtevam, predpisanim za uradnike šolskega nadzorstva.

3. K stroškom za prejemke strokovnjaka prispeva zveza enak znesek, katerega višino določi zvezna vlada po zaslišanju narodnega sveta.

§ 30.

Vrhovno nadzorstvo nad vsem slovenskim poukom in vzgojo pripada zvezi in ga upravlja zato zakonito določeni organi

§ 31.

Stalež javnih ljudskih šol na Koroškem se z uvedbo samouprave za slovensko šolstvo ne spremeni.

§ 34.

Narodni svet mora javno polagati račune ...

§ 35.

Če se z odredbo kakega urada slovenske narodne skupnosti krši kak zvezni ali koroški deželni zakon, potem se tisti, ki je bil s tem v svoji pravici prizadet, lahko obrne na upravno oblast, ki naj odloča, kolikor zadeve ni izročiti drugim oblastvom — v tem primeru lahko izdaja začasne odredbe.

1 Zveza gleda pri nadziranju upravnih teles slovenske narodne skupnosti zlasti na to, da le-ta ne prekoračijo svojega področja in se ne pregreše zoper obstoječe zakone.

2. Narodni svet mora v teku enega tedna sporočiti svoje sklepe deželni vladi za Koroško — ti stopijo v veljavo, če omenjena oblast izvršitve v treh tednih ne prepove.

3. Če upravna telesa slovenske narodne skupnosti sklenejo nekaj, kar bi predstavljalo prekoračenje njih področja in kršenje obstoječih zakonov, je pristojna politična oblast upravičena in dolžna, prepovedati izvršitev takih sklepov. Zoper to je dopustna pritožba na deželnega glavarja v smislu splošnega zakona o upravnem postopku.

Deželni glavar narodni svet in slovenske krajevne šolske svete lahko razpusti. Zoper razpust so dopustna redna in tista izredna pravna sredstva, ki so določena v 6. glavnem oddelku zakona o zvezni ustavi kot garancije ustave in uprave.⁸

(Dalje sledi.)

V predmetnem izvlečku je podanih prvih 13 §-ov v celoti, ostalo besedilo je navedeno v izvlečku po Veiter-ju: *Nationale Autonomie*.

Celoten tekst glej pri:

1. Theodor Veiler: *Die Slowenen in Kärnten* — Wien Leipzig, Reinhold Verlag 1936, stran 81—97 ter na strani 100—102, besedilo sporazumno sprejetih §-ov.

2. Viktor Miltshinsky: *Kärntens Hundertjähriger Grenzlandkampf*, Wien, Verlag Engel, 1937, str. 134—150.

3. Bernhard Scheichelbauer: *Aufrichtigkeit — Klarheit — Verständigung*, Klagenfurt, Ver. Leon, 1932.

4. Jan. Skala - Lužican: *Die Kärntner „Kulturaautonomie“* v *Kulturwehr*, zv. 8, 1. 27.

5. *Die Nationalitäten in den Staaten Europas — Sammlung von Lageberichten*. Uredil dr. Ewald Ammende, Wien 1931. „Slovensko poročilo“ o položaju na Koroškem, str. 322—324 v izvlečku.

Naši problemi

BOJ ZA SLOVENSKO MEDICINSKO FAKULTETO

V marcu je izdalo Društvo medicincev v Ljubljani „Spomenico o nepopolni slovenski medicinski fakulteti in pomanjkljivi zdravstveni organizaciji v Sloveniji“.¹ Čeprav spomenica jasno osvetljuje sramotno stanje ustanov našega zdravstvenega skrbstva in daje celo konkretne smernice za takojšnji začetek načrtnega dela, se do danes ni čulo še ničesar o čem podobnem. Značilen pa je popoln molk vseh činiteljev, katerim je bila spomenica poslana. Vse to daje dovolj povoda, da čimprej zopet javno spregovorimo o najelementarnejši zahtevi slehernega kulturnega naroda: o njegovi zdravstveni organizaciji.

Danes, ko se v vseh civiliziranih državah vedno bolj uveljavlja načelo, da se vsa sredstva in izkušnje medicinske znanosti in prakse uporabijo za narod kot celoto, ko so državne uprave prisiljene, razmišljati o preskrbi najširših ljudskih plasti s ceneno ali

⁸ Osnutek zakona se deli v pet delov:

I. Ureditev slovenske narodne skupnosti (§ 1—15). — II. Naloge in pravice slovenske narodne skupnosti (§ 15—17). — III. Slovensko šolstvo (§ 17—32). — IV. Splošne določbe (§ 32—40). — V. Končne odredbe (§ 40—41).

¹ Spomenica je bila priložena tudi 4. št. letošnje Sodobnosti.

Pripombe k načrtu avtonomije za Slovence na Koroškem z dne 17. julija 1927

R. K y o v s k y

Drugače B. Scheichelbauer!¹⁷ V reviji „Kulturwehr“ je izšel članek, v katerem se pisec peča z načrtom avtonomije za koroške Slovence. Kakor sem že uvodoma omenil, je bila „Kulturwehr“ glasilo manjšin, ki so kongres zapustile in ki so se načelno borile zoper idejo „kulturne avtonomije“ kot sredstva za rešitev narodnostnega vprašanja. Kakor v drugih številnih člankih, je tudi v tem članku I. Skala, glavni urednik revije, načelno odklonil kulturno avtonomijo, pri čemer je poudaril, da predloženi načrt po svoji vsebini sploh ne predstavlja avtonomije.¹⁸ Slično kakor v ostalih svojih člankih, je pisec tudi v tem članku poudarjal, da pomeni kulturna avtonomija le krilatico, tam pa, kjer se bore za resnično kulturno avtonomijo, pomeni to borbo za dosego politične oblasti, ki nima s čisto manjšinsko političnimi in narodno kulturnimi potrebami ničesar opraviti. Pisec je odklonil takšno avtonomijo, češ da „slovenska manjšina predlaga iz lastnega nagiba rešitev, ki ustreza njenim dejanskim čisto manjšinsko politično in narodno kulturnim potrebam. Naloga vseh onih manjšin, ki zahtevajo možnosti za življenje in ne gesla (kulturno avtonomijo op. pisca), bo, najti tako ureditev... ter se pri tem odreči smotru borbe za politično oblast...“

Ta popolnoma jasni stavek in misel, ki jo pisec, lužiški Srb, zastopa v cit. članku, pa je Scheichelbauer potvoril s tem, da je iz članka iztrgal stavek, v katerem govori pisec teoretično o kulturni avtonomiji, in na podlagi tega citata očital zastopnikom koroških Slovencev, da se ne bore za manjšinske pravice, temveč za dosego političnih ciljev. S to potvorbo je Scheichelbauer podtaknil voditeljem koroških Slovencev in I. Skali stališče, ki ga omenjeni članek ravno pobija.

Seveda je Miltschinsky ta grobi falsifikat brumno prepisal in se tudi on sklicuje nanj.

S tem v zvezi hočem omeniti še Scheichelbauerjev očitek, češ da „slovensko poročilo“ trdi, da je bil zakonski osnutek predložen koroškemu deželnemu zboru že v svoji dokončni obliki. Isti očitek ponavlja tudi Miltschinsky. Vpogled v „slovensko poročilo“¹⁹ pa pokaže, da take nesmiselne trditve v njem ni, temveč poročilo jasno navaja, da se je med pogodbeniki dosegel sporazum glede organizacije kulturne avtonomije, o čemer je bilo sporazumno ugotovljeno končno veljavno besedilo, da so pa pogajanja obtičala na vprašanju območja samouprave. To izhaja zlasti jasno iz dodatka z naslovom „Besedilo dosedaj v šolskem odboru sporazumno sprejetih paragrafov“, kjer citira 10 paragrafov, v

¹⁷ B. Scheichelbauer „Aufrichtigkeit“ itd., str. 43.

¹⁸ I. Skala „Die Kärntner Kulturautonomie“ — Kulturwehr, zv. 8., leto 1927.

¹⁹ „Slovensko poročilo“, str. 316.

katerih je bil med strankama dosežen sporazum in ki se ločijo od prvotno predloženega načrta.²⁰

Res je, da k takim potvorbam in trditvam „gehört schon eine eiserne Stirne“ in slepo zaupanje, da nihče ne bo kontroliral takih potvorjenih poročil.²¹

Ker smo si ogledali zunanji potek slovensko-nemških pogajanj, si oglejmo še vsebino osnutka. Ogromna narodnostna borba se je v Avstro-Ogrski vodila formalno za stran razlage čl. XIX. ustave z dne 21. decembra 1867. S tem členom ustave je bila vsem narodom monarhije garantirana „pravica na ohranitev in čuvanje lastne narodnosti in jezika“.

Že v vprašanju legitimacije, kdo je upravičen nastopati v imenu naroda, je vladala velika zmeda. Med tem ko so nekateri zastopali mišljenje, da imajo pravico nastopati le posamezniki, so drugi zastopali stališče, da pripada ta pravica skupnosti — narodu. Ker pa narodi kot skupnost niso bili organizirani in niso imeli organov, ki bi nastopali v njihovem imenu, so že tedaj nekateri zlasti pa nemški socialni demokrati²² nastopali proti „atomističnemu“ pojmovanju naroda za tkzv. organsko pojmovanje naroda, kateremu se naj prizna pravna osebnost.

Dasiravno so bile pravice narodnih manjšin v mirovnih pogodbah veliko natančneje fiksirane kot v avstrijski ustavi, so tudi te pogodbe o zaščiti manjšin usvojile individualno načelo zaščite: posameznik, ne pa skupnost, je bil nosilec pravic in dolžnosti, namenjenih skupnosti.

Zastopniki evropskih, zlasti nemških manjšin, so se proti temu borili in zahtevali priznanje naroda kot kolektiva. S tega stališča je bil torej § 1 osnutka, ki določa slovensko narodno skupnost za nosilca pravic in dolžnosti za Slovence na Koroškem gotovo formalno ugodnejši kot tozadevna določila St. Germainске pogodbe.

Zastopajoč stališče, da Slovenci na Koroškem ne živijo v narodnostno strnjeno naseljenem ozemlju, je načrt usvojil organizacijo slovenske skupnosti na personalnem načelu.

Vkljub sklicevanju na estonski načrt je osnutek za Slovence neugodnejši, ker v njem priznanje slovenske skupnosti ni brezpogojno (enumerativno načelo), temveč vezano na izpolnitev v § 2 določenih pogojev (normativno načelo).

Že pri prvem vprašanju, kako se naj določa pripadnost k slovenski skupnosti, se je pokazalo, da predložniki načrta ne mislijo dobro Slovincem.

Načrt (§ 3) je usvojil čisto izpovedno načelo, po katerem bi se naj pripadnost k slovenski narodni skupnosti odločala po svobodni izjavi posameznika in bi bilo od njegove proste volje odvisno, ali se prizna k slovenskemu narodu ali ne.

Res je, da so narodnostni teoretiki zastopali obe stališči za določevanje narodnostne pripadnosti: objektivno in subjektivno ter navajali pomanjkljivosti tega

²⁰ Scheichelbauer: Aufrichtigkeit itd., str. 47.

²¹ Miltschinsky: Kärntens Hundert-jähriger Grenzlandkampf, str. 156.

²² Dr. Karl Renner: Das Selbst-bestimmungsrecht der Nationen — Leipzig und Wien — Franz Deuticke, str. 51.

in onega sistema — nekateri so se pa zavzemali za kombinacijo obeh sistemov,²² manjšinski kongres pa je priporočil subjektivni sistem.

Kateri teh sistemov je pravilnejši, odnosno ali obstoje kakšna splošno veljavna pravila?

Ravno reševanje tega vprašanja pokaže, da narodno vprašanje ni nič transcendentnega in mističnega, da ni mogoče narod tolmačiti izključno kot kulturni problem, ločeno od političnih in ekonomskih vprašanj, ker se vsa ta prepletajo v gosti mreži medsebojnih odvisnosti. V dobi gospodarskega liberalizma, v dobi „probujenja narodov“, se je kot princip ustanavljanja držav razglasilo nacionalitetno načelo, jasno izraženo v Mazzinijevi zahtevi, da naj vsak narod živi v mejah lastne narodne države. Razvoj kapitalizma od industrijske v finančno monopolno fazo pa je razbil načelo, na katerem je bila zgrajena večina državnih tvorb 19. stoletja.

Brž ko je razvoj kapitalizma zahteval zunanjih tržišč za svoj razvoj, so mu meje lastnega narodnega ozemlja postale preozke. Lastne narodnostne meje niso mogle več zadovoljiti zahtev po plasiranju industrijskih produktov, pojavila se je zahteva po „življenjskem prostoru“, ki mora nujno seči po narodnem ozemlju tujega ali pa cele vrste sosednjih narodov.

Narodnostno načelo kot gibalo ustvarjanja modernih kapitalističnih evropskih držav, se je v tej fazi gospodarskega razvoja razvilo v svoje protislovje — imperializem — ki gre za zatiranjem in uničenjem posameznih narodnostnih skupin in celih narodov. V tem razdobju se razglaša primat enega naroda nad drugimi in sta zatiranje jezika in potujčevanje neločljivo zvezana z gospodarskim zatiranjem. V času, ko je pripadnost k nekemu narodu zvezana s čisto materialnimi gospodarskimi posledicami, je jasno, da je individualna izpoved k tej ali oni narodnosti odvisna od gospodarskega in političnega pritiska močnejšega. Zaradi tega je kljub pomanjkljivostim določevanja narodne pripadnosti po objektivnih znakih (jezik, poreklo, pisava, šege, običaji, nošnje, način gradnje hiše itd.), ta način za pripadnike malih gospodarsko šibkih narodov gotovo pravičnejši.

Vidimo torej, da ni mogoče postaviti nekega za vse narode in čase veljavnega pravila. Pripadnost k nekemu narodu, ki je močnejše razvita pri gospodarsko in kulturno močnih narodih, je, kot to ugotavlja pruski statistik Karl Keller, „ein Gradbegriff“ ter je n. pr. Veiter ogromnemu delu takratnega nemškega naroda — nemškim socialnim demokratom — sploh odrekel narodno zavest.

Če si pogledamo položaj nemških narodnih manjšin po vojni, vidimo, da se njihov položaj po gospodarski moči in iz nje izvirajoči narodnostni zavesti ne da primerjati z ostalimi manjšinami. In vendar so se zastopniki nemških manjšin borili proti izpovednemu načelu. Ne samo številčno šibke nemške manjšine, temveč celo strnjeno naseljeni Sudetski Nemci, so se protivili izpovednemu načelu. § 1 od

²² Dr. Wilhelm Grewe: Die Bestimmung der Volkszugehörigkeit im Recht der europäischen Staaten: 1938. Essener Verlagsanstalt Theodor Veiter: Nationale Autonomie.

Sudetskih Nemcev predlaganega katastrskega zakona določa, da je izpoved narodne pripadnosti dolžnost, katera pa ni odvisna od subjektivnega nagnjenja, temveč zavisi izključno od objektivnih znakov (materinščina).

Tudi najnovejša nemška zakonodaja²³ z rasno teorijo določenja narodne pripadnosti stoji izključno na objektivnem stališču in odklanja izpovedno načelo.

Če je tako močna narodna skupina Sudetskih Nemcev, ki se niti po svojem številu niti po svoji gospodarski moči in iz nje izvirajoči narodni zavesti ne da primerjati s Slovenci na Koroškem, ni zadovoljila z izpovednim načelom, temveč zahtevala jamstva za objektivno ugotavljanje narodne pripadnosti, koliko bolj je to moralo veljati za Slovence na Koroškem! Evidentno je, da je za Slovence na Koroškem glede na močen gospodarski pritisk in desetletja trajajoče nasilno raznarodovanje pomenilo izpovedno načelo **n o v p l e b i s c i t !** Pri tem usodnem plebiscitu bi sicer po črki zakona Slovenci lahko formalno svobodno izpovedali svojo narodnost, odločanje o izpovedbi sami pa je bilo prepuščeno pritisku gospodarsko in socialno močnejšega naroda, ki bi poleg tega z vsem svojim lokalnim vladnim aparatom sigurno razredčil slovenske vrste.

Razumljivo je, da se je slovensko politično vodstvo protivilo organizaciji take „slovenske skupnosti“. Pošteno misleči Nemci so sami uvideli zlonamernost osnutka in je n. pr. Veiter sam priznal krivičnost in trdoto načrta ter predlagal, naj se v osnutku sprejme mesto izpovednega načela kombinirana subjektivno-objektivna metoda.²⁴

(Dalje sledi.)

Vrednostno normativni in socialni temelji lepote in umetnosti

Cene Logar

50. Brentano je navedel nadaljnji princip: *cela predstava je bolj vredna, kot le del*. (Seveda je treba razumeti pravilno, kaj more celotnost pri predstavi pomeniti). Toda zdi se, da je ta princip le poseben primer primera *enotnosti v mnogoterosti*. Iz tega poslednjega sledi, da je tako manjkanje dela predstave nekaj manjvrednega, kakor je nekaj manjvrednega, če je pri predstavi kaj preveč. Ta primer je popolnoma umetnostni. Njega smisel je razumljiv pri višjih estetskih predstavah, kjer ne gre le za kvalitete, kjer ta princip najbrže ne more biti veljaven zaradi homogenosti teh predstav; *pri homogenih predstavah namreč ni velikosti, ni večjega in manjšega v pravem pomenu besede*. Pač pa je tam, kjer kvalitete le posredujejo višjo umsko in smiselno predstavo, ki jo dobimo po dolgih kombinacijah različnih predstav in misli, preden je postala enotna predstava: *tu povzroča celotnost smiselnost*. Tu more manjkati del predstave, ki ga obsega

²³ Reichsbürgergesetz od 15. septembra 1935.

²⁴ Theodor Veiter: Nationale Autonomie.

Pripombe k načrtu avtonomije za Slovence na Koroškem z dne 17. julija 1927

R. Kyovský

Če so se torej Slovenci protivili temu določilu osnutka, tega gotovo niso delali iz kake trmoglavosti ali političnih ciljev kot jim to očita Scheichelbauer, temveč s stališča nujne samoobrambe. Kljub temu je slovensko politično vodstvo pokazalo v tem važnem načelnem vprašanju neverjetno popustljivost in pripravljenost za sporazum. V letni skupščini „političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem“ l. 1928. so zakoniti zastopniki Slovencev sklenili, da opuste svoje odklonilno stališče do izpovednega načela.²⁵ Tako se je to važno vprašanje zakonskega osnutka rešilo v jasno škodo Slovencev.

Logična posledica strogo izvedenega izpovednega načela je bila v § 3 osnutka predvidena preklicljivost že podane narodnostne izpovedi.

Drugo še bolj kočljivo vprašanje, glede katerega se pogodbenika nista mogla zediniti, je bilo vprašanje ljudskih šol. V nasprotju s § 31 osnutka so slovenski zastopniki zahtevali, da se „slovenski skupnosti“ izroče vse one šole, ki so se dotlej vodile kot „utrakvistične“. Ako hočemo rešiti vprašanje, če je bila ta zahteva Slovencev upravičena, si moramo v kratkih potezah ogledati zgodovinski nastanek te „utrakvistične“ šole, ki jo avtor brošure „Die Wahrheit über Kärnten“ smatra za neko nujno potrebno koroško posebnost. Zgodovina „utrakvistične“ šole je nujno zvezana z razvojem šolstva v Avstro-Ogrski. Šele ob razpadu fevdalnega družabnega reda se je pojavila potreba po izobraževanju širših slojev prebivalstva, povzročena po potrebi po kvalificiranih delavnihih silah in novi administrativni ureditvi države. Resolucija Marije Terezije od 28. septembra 1770 je proglasila šolo za „politicum“. Vse, kar je bilo tedaj reakcionarnega, je nasprotovalo uvedbi šolskega pouka na kmetih, češ, da se s tem širi uporniški duh med že itak nezadovoljnim kmetskim prebivalstvom.

Leta 1773. je pri nas Blaž Kumerdej predložil dunajski vladi „Domoljuben načrt, kako bi se dalo kranjsko stanovalstvo najuspešneje poučevati v pisanju in čitanju“. Ta načrt, v katerem imenuje pisec Slovence na Koroškem „naše vedno zveste jezikovne tovariše“, je naletel pri lokalnih posvetnih in cerkvenih krogih na odpor. Ker je pisec med drugim navedel, da je revščini na Kranjskem kriva ljudska nevednost, ga je njegov kritik, novomeški arhidiakon Martin Jebačin, zavrnil takole: „Revščina je tako z verskega kakor z državnega stališča potrebno zlo, ali da se bolje izrazim, mojstrsko delo Previdnosti (Prov. 22. V. 2), kajti ustvaril je Gospod bogatina in siromaka in sicer bogatina za to, da liki oblak rosi nebeško roso, ki jo je dobil tudi na siromake, siromaka pa je ustvaril, da služi bogatinu in mu olajšuje tako časni kakor večni blagor.“²⁶

²⁵ Koroški Slovenec, 4. julija 1928, str. 27.

²⁶ J. Apih: Ustanovitev narodne šole na Slovenskem. Letopis iz l. 1894., str. 282.

Prosvetljeni absolutizem je v svoji veliki vnemi za širjenjem prosvete nalezl na odpor posvetne in duhovne fevdalne gospode, pa tudi na odpor ljudskih množic, zlasti v nemških deželah.

Ne smemo pozabiti, da je bilo šele 26. julija 1848 na predlog tlačanskega sina Hansa Kudliča načeloma odpravljeno podložništvo. Dokler je kmet še tlačanil, ni mogel imeti ne časa, še manj pa volje, da bi skrbel za svojo duševno izobrazbo. Poleg te materialne ovire pa je v Avstriji obstajala še druga nič manjša ovira. Prosvetljeni absolutizem je kot tedanji progresivni nosilec gospodarske reforme v kapitalističnem smislu skušal ustvariti po vzgledu Francije in Anglije narodnostno enotno državo s strogo izvedeno centralizacijo. Novo uvedena ljudska šola bi naj bila glavno sredstvo, s katerim bi se naj ostvarile te germanizatorično-centralistične težnje. Seveda so bili jeziki nenemških narodov na poti izvedbi tega načrta. Goriški šolski referent grof Torres se je o Slovencih izrazil tako: „Ali bi ne bilo mogoče, da bi govorili tako obilo nadarjeni Kranjci jezik svoje dobrotnice (Marije Terezije, op. pisca). Jako velik dobiček normalke bode uvedenje edinstvenega jezika. Rimska država je imela samo latinski jezik, jaz želim doživeti to slavno dobo.“²⁷

Velika šolska reforma, ki se je v tem času izvedla v Avstriji po zaslugi saganškega opata Felbigerja, je skušala realizirati te cilje prosvetljenega absolutizma. Uvedena sta bila dva tipa šol: „nemška“ (ki ustreza današnji ljudski šoli) in „latinska“ (višja šola). V „nemški“ šoli so se otroci nenemških narodov monarhije poučevali izključno v nemškem jeziku. Razumljivo je, da ta šola ni mogla imeti zaželenega uspeha. Res je sicer, da tedanjih oblastnikov v razliko od kasnejše dobe pri tem ni vodila zavestna germanizatorična misel, temveč želja po novi administrativno-gospodarski ureditvi države. Vkljub temu je moralo šele revolucijsko leto 1848 uveljaviti temeljno pedagoško načelo, ki ga je že v 17. stol postavil Jan Komenský, da se ima vršiti pouk v materinščini.

Slovenski pedagog Blaž Kumerdej je pri nas že leta 1773. v „Domoljubnem načrtu“ izrazil zahtevo po pouku v materinščini, s pristavkom, da bodi pouk nemščine otroku to, „kar je znanje pisanja ali računanja — namreč koristno znanje“.

Celo baron Karol Zois (1821) in tržaški gubernijski svetnik Leopold Philipp sta priporočala vladi reformo v tem smislu, da se uredi pouk na podlagi materinščine.

Šolska reforma l. 1804., pri kateri je odločilno sodeloval Slovenec Jožef Špendov, ni v tem pogledu ničesar izpremenila. Normalka in nedeljska šola sta ostali še vedno zavoda, katerih glavna naloga je bila razširjanje nemščine med nenemškimi narodi monarhije.

Martin Slomšek nam je v „Drobtinicah“ klasično opisal slovenskega otroka v taki „nemški“ šoli: „Dobili smo A. B. C. tablo, bile so pismenke, kakti raki velike, pa le nemške in latinske, o slovenščini ni bilo ne duha ne sluha — slovkali

²⁷ Josip Apih: Ustanovitev narodne šole na Slovenskem. Letopis za l. 1894., str. 301.

smo in čivkali, slovenska deca, pisali smo najprej nemško, potem latinsko, le v domačem jeziku ne. Imeli smo leseno blajko na remeni, katero je moral v sramoto nositi, kdor je v materinem jeziku zinil. To je bil začetek nemškutarije.“

Enako nam šolske razmere slika tedanji tajnik kmetijske družbe dr. Hubek. Leseni sramotilni znak v mariborskem muzeju za otroke, ki so govorili slovensko, nas še danes spominja na te čase!

Slovenski otrok, ki se je prebil skozi „nemško“ šolo, je postal kot to ugovarja koroški Nemec V. Rizzi, iz „slovenskega dečka omikan Nemec“. Sicer so bili Slovenci, ki so se prebili do višjih mest, bolj redki, kolikor jih je pa bilo, so s svojim strokovnim znanjem praviloma služili tujerodnim gospodarjem. O teh Slovencih pravi Krempelj: „Škoda kaj so toti Slovenci samo drugim proso branili, svoje pa vrablom pustili pojesti.“²⁸

(Dalje sledi.)

Vrednostno normativni in socialni temelji lepote in umetnosti

Cene Logar

57. Najbolj osnovne in najbolj konkretne momente, ki vplivajo na razvoj lepega, na razvoj estetskih vrednot sploh, ki so osnovni motiv tega razvoja, je mogoče porazdeliti na dve skupini: na *individualno človeške momente in na socialne*. Poleg teh dveh niso mogoči nobeni drugi. Umetnost je po svoji vsebini in obliki tudi nujno osnovana na teh momentih. In sicer večinoma na obeh vrstah, le včasih se pojavi poudarek na tej, včasih na oni vrsti.

58. Najosnovnejši faktorji lepega in umetnosti ter nje razvoja so seveda *individualno človeški*. Saj je lepota osnovana v *vrednosti predstave kot predstave*. Osebo individualni moment daje predstavam *visoko vrednost* in torej njih predmetom *lepoto*. Ta moment je popolnoma nesocialen in ima vrednost samo v *osebnem doživetju in njega vrednosti*. Predstava kot predstava nam je nekaj vrednega (in torej nje predmet nekaj lepega). In odkritje posebne vrste predstave ali posebnega načina podajanja predstave je nekaj vrednega in torej tudi nekaj lepega. Torej ne samo *posebno vredne predstave* so nekaj vrednega, ampak je tudi *način podajanja* odločilen faktor ugajanja, vrednosti, lepote. *Umetnina je namreč vedno le sredstvo za izročanje in podajanje posebno vrednih predstav. Toda to podajanje nima nobene stalne in dokončne oblike in načina, ampak je vsako podajanje le nekaj zastopnik prave predstave*. Oblike podajanja kot take nimajo izven sebe nobenega absolutnega merila, s katerim bi jih lahko ocenili za dobre ali slabe (tako n. pr. klasična umetnost ne more biti tu nikako merilo). Prav v tem ima umetnost neizčrpne možnosti kombinacij in nepovratnega razvoja.

²⁸ Anton Krempelj: Dogodivščine štajerske zemle. — V' Gradci 1845, stran 253.

ošvrkati. Toda ravno s tem jo je polomil: skočil sem kakor jelen proti vrhu in mu jo pobrisal pred nosom. Ko je videl, da mene ne more dobiti, se je obrnil in hotel steči za malim Nacuhom. Toda ta je izkoristil priložnost in jo je že prej pobral od tod. Naposled mu ni preostalo drugega, kakor sama živina, nad katero si je potem ugnal jezo, kolikor je mogel. Za to neprijetno stvar doma niso izvedeli, ker oskrbnik ni šel praviti staršem, mi otroci jim pa tudi nismo hoteli pripovedovati.

(Konec sledi.)

Pripombe k načrtu avtonomije za Slovence na Koroškem z dne 17. julija 1927

R. K y o v s k ý

Vkljub poročilom o neuspehu nove šole zaradi pouka v tujem jeziku ni prišlo do načelnih izprememb. Uvedle so se sicer ponekod nemško-slovenske odnosno slovensko-nemške šole, v katerih se je bolj ali manj upoštevala materinščina, vendar se je glavna pozornost posvečala nemščini. Pri nas je bila edino na Kranjskem na podlagi prizadevanj ljubljanskega škofijskega konsistorija 5. januarja 1823 vpeljana slovenščina v nedeljske šole, 26. maja 1829 pa v ljudske šole, vendar samo ponekod. Če primerjamo stanje šolstva na Kranjskem in Koroškem, vidimo, da je bilo leta 1846. na Kranjskem 96 šol, in sicer od teh 12 nemških, 19 slovenskih in 65 slovensko-nemških, na Koroškem pa od 258 šol 204 nemške in 54 nemško-slovenskih.

„Utrakvistične“ šole niso bile torej nikaka koroška posebnost, temveč koncesija prosvetljenega absolutizma, ki je moral v „nemški“ šoli pod silo razmer med nenemškimi narodi upoštevati njihovo narodno posebnost. Take šole niso bile samo pri nas, temveč tudi drugod v Avstriji n. pr. v Moravski, Šleziji in Tirolih.

Revolucijsko leto 1848 je poleg socialnega programa (kmečka odveza) postavilo tudi narodnostno vprašanje na dnevni red. Razumljivo je, da je bila zahteva po pouku v materinščini elementarna zahteva vseh nenemških narodov in je odlok prosvetnega ministra Feuchterslebna z dne 2. septembra 1848 št. 5692, s katerim je bil odrejen pouk v materinščini v monarhiji, bil važna pridobitev revolucije.

Slovensko šolstvo na Koroškem je preživljalo isto usodo kakor šolstvo v ostalih slovenskih pokrajinah. Kakor povsod v Avstriji je šolska reforma tudi v slovenskem delu Koroške uvedla „nemško“ šolo. Pri agrarnem značaju zemlje je razumljivo, da je bil skoraj edini slovenski inteligent na vasi duhovnik. Sicer je klilo duševno življenje tudi med slovenskimi kmeti tlačani in obrtniki. Slovenski kmetje bukovniki so tedaj širili ljudsko pesem med narodom. Poleg ljudskega pesnika Mihe Andreaša, tkalca iz Roža, je zlasti omeniti kmeta pesnika

Andreja Drabosnjaka, ki je tako lepo v par besedah orisal tedanji socialni položaj slovenskega koroškega kmeta:²⁹

„Vino pyje moi foverashnik noi gre prate jeft
jas mam ga glih tui doro damam ano dobro vieft.“

Kakor drugod tako je tudi v slovenskem delu Koroške „nemška“ šola naletela na težave. Oskrbnik šolskega zaklada se je branil nove šole z motivacijo, da Slovenci ne razumejo nemščine in bi se „večina otrok morala najpreje naučiti nemščine, potem šele bi se mogli učiti čitati in pisati“.

Šolski nadzornik Mossmann je zahteval za šolo v Hodišah učitelja, veččega slovenščine. Leta 1798. poroča dvorni svetnik Dorpfeld, da šola v Grebinju ne more uspevati „zaradi slovenščine, ki tam prevladuje“. V času, ko narodni šovinizem še ni igral vloge, je celo cesarski gubernij leta 1787. ob priliki namestitve okrajnega šolskega komisarja za celovško okrožje poudarjal, da mora prosilec poznati krajevne razmere, „a ker prevladuje slovenščina v večini celovškega okrožja, sledi iz tega tudi samo ob sebi, da jo mora znati popolnoma sleherni komisar tega okrožja“.

Kakor v drugih slovenskih pokrajinah, tako je tudi v slovenskem delu Koroške prišlo do reforme „nemške“ šole v tem smislu, da se je deloma upoštevala pri pouku, zlasti pri veronauku, tudi materinščina. Koroški slavist Ožbald Gutsman je med prvimi slovenskimi pedagogi spisal učbenike za ljudske šole v slovenskem jeziku. V svoji knjigi „Kristianske resnice“ je leta 1770. ugotovil, da ima slovenščina na Koroškem „domovinsko pravico“. Kakor so Slovenci na Koroškem kot sestavni del slovenskega naroda po svojih sinovih odlično sodelovali pri zgradnji slovenske kulture, tako so tudi v tem razdobju bili aktivni. Anonimus iz Vrat je leta 1817. napisal prvo posvetno slovensko dramo, Ahacelj Matija iz Gorenč je leta 1833. v Celovcu izdal prvo slovensko posvetno pesmarico. Pesnik Matija Schneider pa je s svojo zbirko „Basne“ budil slovensko narodno zavest. Iz te zbirke je zlasti značilna basen „O bodočnosti Slovencev“. Pesnik svari domačine pred prisvajanjem nemščine na škodo materinščine ter pravi: „Z našim poginom razbijejo Nemci vrata, ki vodijo v srce južno-slovenskih dežel, naš padec bo imel za posledico, da bodo kmalu na krvavem Kosovem polju vladali Nemci, kakor žalibog že sedaj na Gosposvetskem.“³⁰

Veliki narodni buditelj Urban Jarnik, na katerega se tolikokrat sklicujejo nemški pisci v opravičilo raznarodovanja na Koroškem, je na podlagi dolgotrajnih študij napisal prvo znanstveno razpravo o germanizaciji slovenskih pokrajin pod naslovom: „Aendeutungen über Kärntens Germanisierung.“³¹ Nemški pisci, ki se nanj sklicujejo, skušajo dopovedati, da je Jarnik trdil, da je germanizacija koroških Slovencev nekaj samo po sebi razumljivega in naravnega. Iz

²⁹ Dela Otona Župančiča IV. — Akademsko založba, Ljubljana 1938, str. 49.

³⁰ France Kidrič: Zgodovina slovenskega slovstva str. 671.

³¹ Carinthia I. 1826. št. 14, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25 in 26.

citirane razprave pa izhaja baš nasprotno, da je Jarnik z argumenti (ki danes v marsičem niso več točni, op. pisca) skušal dokazati slavno preteklost slovenskega rodu na Gosposvetskem polju ter se z vso energijo uprl nadaljnji germanizaciji Slovencev na Koroškem. Njegova pesem „Na Slovence“, ³² kjer pravi: „Zarja lepa se razliva čez slovenji Gorotan, zbuja dremanje častliva oznanuje svetli dan“ — pa kaže direktno na veder optimizem glede bodočnosti Slovencev na Koroškem.³³

Koroški del slovenskega naroda je torej vse do leta 1848. bil z ostalimi Slovenci deležen enake usode. Ukaz Ilirske deželne vlade od 11. sept. 1848 je tudi na Koroškem načelno uresničil Feuchterslebnov odlok o pouku v materinščini. Zilski Slovenec Matija Majer je v „Novicah“ objavil serijo člankov pod naslovom „Slovenske besede“, v katerih se je zavzemal za uvedbo slovenščine v ljudske šole. 29. avg. 1848 je pozval slovenske poslance, naj na Dunaju zahtevajo, „da nam bode svobodno v Sloveniji kadar koli hočemo in kakor hočemo uvesti po malem v šole in pisarne naš slovenski jezik“. Poslanec Ambrož je 15. dec. 1848 izročil ministrstvu spomenico, v kateri je v nasprotju s § 9. „Osnove javnega pouka“ zahteval, da se za Slovence ne glede na kronovine, v katerih živijo, osnuje enoten deželni šolski svet. Bila je to zahteva po kulturni zedinjeni Sloveniji! Skupščina slovenskih učiteljev in katehetov v Ptuj 22. januarja 1849 je to peticijo podprla in v resoluciji postavila zahtevo „enega edinega šolskega svetovavstva za slovenski narod na Štajarskem, Kranjskem, Koroškem in Primorskem“.³⁵ Društva Slovencev v Gradcu, Celovcu, Gorici in Trstu so peticijo podprla. Časopis „Slovenija“ je s tem v zvezi prinesel celo vrsto člankov večinoma izpod peresa Einspielerja — Svečana —, v katerih se zavzema za enoten deželni šolski svet za Slovence ne glede na kronovine, v katerih živijo.³⁶ V tem času sta bila koroška Slovenca Matija Majer in Andrej Einspieler ne samo borca za slovensko šolo na Koroškem, temveč vidni osebi našega političnega življenja, zlasti zaradi tega, ker sta kot pripadnika obmejnega slovenstva slutila in čutila veliko bolj vse nevarnosti, ki so pretile Slovenstvu, kakor Slovenci v narodnostno relativno varni Kranjski. Značilno za ta čas je, da so tedaj koroški Slovenci Ljubljano direktno vzpodbujali k intenzivnejšemu narodnemu delu.³⁷

Plodno delo Martina Slomška na Koroškem ter delovanje obeh narodnih koroških voditeljev ni ostalo brez uspeha. Skupščina slovenskega učiteljstva v Doblerli vasi leta 1849. je sklenila, da se začne takoj že v jeseni s poučevanjem v slovenščini. V nedeljskih šolah na Koroškem se je pridno uporabljala Slomškova

³² Carinthia 1811 št. 5.

³³ J. Scheinigg: Urban Jarnik. — Revija „Kres“, Celovec, letnik 1884.

³⁵ Slovenija, letnik 1849, list 18.

³⁶ Zastran slovenskega šolskega svetovavstva, „Slovenija“ 1849, list 25.

Andrej Einspieler: Nižja ali ljudska uličnica, „Slovenija“ 1849, list 38.

Andrej Einspieler: Prositba Slovincov. „Slovenija“ 1849, list 53.

³⁷ „Slovenci“, „Slovenija“, 1849, list 53.

Ljubljana, serce Slovenije, ti pa spiš? „Slovenija“ 1849, list 56.

knjiga „Blaže in Nežica“.³⁸ Pouk v materinščini je takoj pokazal vidne uspehe in poročila iz te dobe poročajo, s kakim veseljem je deca sprejemala pouk v materinščini.³⁹

Dvojici Einspieler - Majer se je pridružil še tretji koroški Slovenec Simon Rudmaš, pionir slovenskega šolstva na Koroškem. Leta njegovega službovanja na Koroškem (1851—1858) smemo upravičeno nazvati „Rudmaševo ero“. Z lastnim vzgledom in oklicem, objavljenem v „Slovenski Bčeli“ pod naslovom „Učiteljem ljudskih šol na Koroškem“, je pozval slovensko učiteljsstvo k poučevanju v materinščini. Cela vrsta narodno zavednih učiteljev se je odzvala njegovemu pozivu in širila slovensko prosveto med ljudstvom. Za učiteljsko skupščino v Doberli vasi 13. avgusta 1851 je učitelj Hofbauer izdelal referat, objavljen v „Slovenski Bčeli“, v katerem pravi med drugim: „Jezik narodni je najdražje blago vsakega naroda, najmočnejše sredstvo ohraniti narodno samobitnost, najvišji izraz narodnega duha, živi spomenik narodnih dejanj... Slovenski jezik nam je mati s svojim mlekom vlivala. Vedite, da je tudi zemlja, na kateri naše cerkve stoje slovenska, da na naših pokopališčih počivajo kosti slovenskih naših bratov, vedite, da je tudi zemlja, na kateri je naša šola zidana, slovenska, da so otroci, da smo mi učitelji Slovenci“. Vidni uspeh Rudmaševega prizadevanja se zrcali v številu slovenskih šol na Koroškem. 68 čisto slovenskih in 50 slovensko-nemških! To je bil obenem največji uspeh slovenskih prizadevanj na šolskem področju na Koroškem, ker je odslej slovensko šolstvo šlo rakovo pot.

Kakor je fevdalna reakcija po letu 1848. ukinjala na političnem področju svobščine, izsiljene v revolucijskem letu, tako je tudi na prosvetnem skušala uveljaviti svoje germanizatorično - centralistične tendence v nasprotju z narodnimi težnjami ostalih nenemških narodov monarhije. V tej svoji borbi je fevdalna reakcija z razvojem kapitalizma kmalu dobila zaveznika v nemškem meščanstvu. Velika narodnostna borba, ki je razmajala temelje monarhije in ki ji je meščanski razred dal videz kulturnega boja, je bila v resnici konkurenčna borba med razvitim in močnim avstro-nemškim meščanstvom, ter med zakasnelimi še nerazvitimi drugonarodnimi avstrijskimi buržuazijami. Klic prebujajočega se slovenskega meščanstva po „združeni Sloveniji“ ni imel samo narodno političnega pomena, temveč je imel v prvi vrsti svoj gospodarski pomen. Le združitev dotedaj po fevdalnih zgodovinskih mejah razbitega slovenskega narodnega ozemlja v eno upravno in s tem tudi gospodarsko telo je garantirala nadaljnji razvoj slovenskega naroda zlasti v onih obrobni pokrajinah, kjer so bili Slovenci v manjšini, kar je zlasti veljalo za Koroško. Slovensko prebivalstvo je predstavljal kmet, medtem ko slovenskega meščanstva skoraj da ni bilo. Ogromna premoč nemštva v slovenskem delu Koroške, je, kakor je to dokazal dr. Zwitter,⁴⁰ slonela na nemškem urbaniziranem elementu, ki je oprt na svojo gospodarsko politično premoč

³⁸ „Slovenija“ 1849, list 38.

³⁹ „Slovenija“ 1849, list 38, 48.

⁴⁰ Zwitter Fran: Koroško vprašanje — Akademska založba v Ljubljani 1937.

v deželi, skušal že v kali zatreti vsak poskus narodnega prebujenja slovenskega kmečkega prebivalstva. Prodiranje kapitalističnega gospodarstva na kmete in s tem povzročeni „beg iz vasi“ je drugod množil vrste meščanstva in proletariata, na Koroškem pa je celo povečal procentualni delež, ki odpade na slovenskega kmeta, kar pomeni, da je kmet, ki je zapuščal domačo grudo in šel s trebuhom za kruhom, menjal „linguo del cuore“ za „linguo del pane“!⁴¹

V tej narodnostni borbi je bilo tudi šolsko vprašanje ne sicer edino, vendar pa zelo važno borbeno sredstvo. Razpravljajoč o šolskem vprašanju, je češki politik Karl Havliček že l. 1848. bistroumno pokazal na socialno stran te navidezne kulturne borbe rekoč: „Tam kjer je materinščina zaprta z velikimi ključi, tam vladajo privilegiranci v tujem jeziku... tam je materinščina omejena le na kuhinjo in hlev.“

Ukaz ilirske vlade z dne 11. septembra 1848 je sicer načelno uvedel tudi na Koroškem v ljudske šole pouk v materinščini, knezoškofijski ordinariat kot tedanja vrhovna šolska oblast je pa skušal ohraniti vse pri starem z navodilom, da se naj starši vprašajo, ali se naj učenci poleg slovenščine kot materinščine uče tudi nemščino. Enako je odlok z dne 4. julija 1849 določal, da se mora pouk „pač pričiti“ v slovenščini, da pa to ne sme biti ovira, da bi se ne začelo pravočasno s poukom nemščine, če to želi večina interesirancev. „Slovenija“, zlasti pa Einzspieler sta pravočasno opozarjala na nevarnost dvoumne razlage besedic „pač“ in „pravočasno“.⁴²

Ukaz prosvetnega ministra z dne 25. oktobra 1851, ki smatra slovenščino še vedno za učni jezik, opominja, da se mora že ob začetku drugega šolskega leta začeti s poučevanjem nemščine.

Vsi ti kakor tudi kasnejši odloki se večinoma sklicujejo na zahtevo staršev po poučevanju nemščine. K tej toliko zlorabljeni „zahtevi“ je pripomniti, da je bila vsa obrt, trgovina in industrija v nemških rokah. Dasi so Slovenci po takratnih statističnih podatkih predstavljali $\frac{1}{3}$ prebivalstva, je bil ves upravni aparat kot to Veiter priznava, v nemških rokah. Za slovenskega kmeta je veljal, brž ko je zapustil domačo vas, faktični in pravni „Sprachen-zwang“. Poročilo slovenskega učitelja iz tega časa javlja, da so starši zahtevali, da se otroci uče nemščine,“ da jim bodo pomogli šrifto iz kanclije prebrati in razložiti.“⁴³

Dnevno potrebo po učenju nemščine kot jezika vladajočega razreda so oblastniki izrabili v to, da so skušali sistematično izriniti slovenščino iz šol ter slovensko mladino raznaroditi. V tem je bilo jedro „utrakvizma“.

Ministrski ukaz iz leta 1856. omenja, da se mora v tistih slovenskih krajih in šolah, kjer izražajo prebivalci zaradi „razmer in potreb“ željo, da se njih otroci uče tudi nemščine, ta želja upoštevati ter opozarja učitelje, naj obračajo

⁴¹ Lj. Hauptmann: Slovenci — Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka prof. Stanojević, IV. knjiga, Zagreb 1929.

⁴² „Slovenija“ 1849 z dne 31. julija in 11. septembra.

⁴³ „Slovenija“ 1849, list 18.

pouku nemščine posebno pozornost. Koroški slavist Janežič je kmalu zaslutil nevarnost, ki preti slovenstvu od „utrakvizma“. V drugem letniku šolskega kolektarja za leto 1861. je napisal članek: „Prijazna besedica slovenskim učiteljem“, v katerem zahteva, da izgine slovensko-nemško berilo, ki ga naj nadomesti čisto slovenski. Ministrski ukaz z dne 29. junija 1865 stoji sicer še na stališču pouka v materinščini, vendar pripominja, da se naj vrši pouk enakomerno v nemščini in slovenščini.

(Konec sledi.)

Vrednostno normativni in socialni temelji lepote in umetnosti

Cene Logar

Sicer pa v umetnosti in estetiki *sploh ne gre za pravilnost — nepravilnost, dobro — slabo v navadnem smislu, ampak le za večjo ali manjšo vrednost*. Dileme pravilnosti — nepravilnosti v lepoti in umetnosti sploh ne more biti, *ker lepo nima svojega nasprotja, ampak le limitira k nič, ne preide pa nikdar v minus, torej v nasprotje*. Lepo nima svojega nasprotja v grdem, *grdo more pomeniti le manj lepo; če tega ne pomeni, nič ne pomeni*, ali pa je s tem izrazom mišljeno nekaj, kar se ne tiče lepote kot lepote. *V estetiki in umetnosti ni mogoče pokazati v tem pogledu kakega analoga z etiko, še manj pa z logiko: obe ti dve disciplini sta pravilni in nepravilni kot medsebojno se izključujoči nasprotji*.

62. V zgornjih izvajanjih je bilo vidno, da v estetiki (kot v etiki) nujno preidemo iz pravega spoznanja v verjetnostno „spoznavanje“ = v vero, kakor hitro preidemo iz čisto *teoretičnih aksiomov v praktične zakone*. Važno je, zakaj je tako, kje so temu osnove in vzrok. Te dobimo, če preiščemo pojav psihološko. *Teoretični vrednostni aksiomi so nam dostopni brez indukcije, apriorno, tako kot matematični aksiomi; zato tudi ničesar ne povedo o kakem konkretnem primeru, niso mišljeni za konkretne primere in zato je tudi njihova prava izrazna oblika negativna, ne pa pozitivna* (n. pr. ni pravilno izraženo: ena in ena je dve, pač pa: ni mogoče, da ena in ena ne bi bilo dve; ta na zunaj zelo pedantska opomba je izredno važna za vso spoznavno teorijo in enako za etiko in estetiko).

Kakor hitro pa kaj povemo o kakem konkretnem, torej realnem in individualnem primeru, smo zašli v popolnoma drugo spoznavno sfero in *pravila so tu le slepa, verjetnostna*. To pa zato, ker so tudi predstave (empirične) le slepe, nejasne, nedoločene, so le sredstvo „spoznavanja“ in dojemanja, niso pa njih predmeti dojeti. To je važno tudi za estetiko in umetnost sploh, kajti tudi tu velja vse to: *ni mogoče podati praktičnega pravila umetnosti, ki bi veljalo vedno, povsod in brez izjeme. Ni mogoče podati kakega konkretnega določila lepega, ki bi bilo veljavno vedno in brezizjemno za vsako lepoto, za vsako umetnost*.

To je v glavnem o *individualnih, subjektivnih faktorjih* v lepem in v umetnosti.

Pripombe k načrtu avtonomije za Slovence na Koroškem z dne 17. julija 1927

R. Kyovský

Mejnik v razvoju avstrijskega šolstva je pomenil šolski zakon z dne 14. maja 1869, uveljavljen na Koroškem 17. januarja 1870 (Dež. zakon št. 12). Po § 6 tega zakona je glede učnega jezika na šolah odločal deželni šolski svet po zaslišanju šolo vzdržujočih faktorjev, ki sta bila glede osebnih izdatkov dežela Koroška, glede stvarnih izdatkov pa posamezne šolske občine. Ker Slovenci v deželnem šolskem svetu niso bili zastopani, jim je preostajala le svetovalna vloga, ki so jo izvajali preko slovenskih šolskih občin. Razumljivo je, da so vladajoči temeljito izrabili možnosti, ki jim jih je nudil zakon, če pa teh ni bilo, so pa tudi brez pomislekov pogazili zakon. Deželni šolski svet je leta 1877. izdal okrožnico št. 867 na šolske svete v Celovcu, Velikovcu, Beljaku in Šmohorju, v katerih je le te opozoril, da imajo pri podeljevanju učiteljskih doklad — petletnic — posebno upoštevati in navesti, koliko je učitelj — prosilec — izpolnil „precizna“ navodila glede učenja nemškega jezika. Eno teh navodil pravi: „Nemški pouk bo ostal brez uspeha, dokler bo zavijal učitelj pouk v slovensko besedo, dokler se bo posluževal pri pouku slovenskega jezika. Nemščina se mora na živ način učiti tako, da učitelj z učenci le nemško občuje, akoravno bi ga otroci morda ne razumeli.“ Kasneje so nemški avtorji⁴⁴ iz pedagoških (!!) razlogov priporočali, da poučujejo slovenske otroke učitelji, ki ne razumejo slovenščine, češ da se otroci po „Berlitzovi“ metodi na ta način najhitreje priuče tujega jezika. Res krasen pedagoški napredek od Komenskega do „Koroške specialitete“ a la Berlitz!

Toliko zlorabljen krilatica o pravici staršev je ostala brez odmeva, ko so se slovenske občine Sv. Jakob, Podgorje, Bistrica v Rožu, Slovenji Plajberg, Medborovnica, Šmarjeta, Bilča vas, Galicija, Škocjan, Strojna, Sv. Danijel, Vogrče in druge potegovale za elementarne pravice pouka v materinščini.

Vkljub vsemu pritisku pa je vse do leta 1890. veljala slovenščina na „utrakvističnih šolah“ kot učni jezik, nemščina pa le kot učni predmet.⁴⁵ Temelj utrakovizaciji, povrnitev na staro predrevolucijsko sagansko metodo glede učnega jezika, pomeni učni načrt z dne 2. junija 1891 št. 1623 eks. 1890 v zvezi z odlokom z dne 9. novembra 1891 št. 3178. Ta učni načrt, po katerem se naj otroci v prvem in drugem razredu uvajajo z abecednikom istočasno v slovenščino in nemščino, medtem ko se naj od tretjega razreda dalje uči materinščina neobvezno tri ure tedensko, je bil še za avstrijske razmere pedagoški monstrum. Po razsodbi vrhovnega upravnega sodišča z dne 26. maja 1908 št. 5993 in 2. avgusta

⁴⁴ Die Wahrheit über Kärnten, IV. pogl. Klagenfurt 1914, Herausgegeben vom deutschen Volksverein für Kärnten.

⁴⁵ Nationalitätenrecht des alten Österreich, uredil Gottfried Hugelmann, Wilhelm Braumüller 1934, Wien Leipzig.

1908 št. 497 je morala imeti vsaka šola le en učni jezik v vseh razredih. Po cit. načrtu je pa bila slovenščina v nižji stopnji učni jezik, v višji stopnji pa neobvezen predmet. Vkljub nezanimanju, ki ga je kazalo slovensko politično vodstvo za slovenske obmejne probleme, so vendar posamezni slovenski poslanci v avstrijskem parlamentu opozarjali na nevzdržne razmere na Koroškem.

Omenim naj le Vošnjakova govora iz leta 1882. in 1888., dr. Pokljukarja, Kluna, zlasti pa Šukljeta ob računu z Dumreicherjem, predsednikom celovške trgovske zbornice⁴⁶ ter spopad med poslancem Klunom in takratnim prosvetnim ministrom Gautschem, ki je izzval 19. oktobra 1891 Šukljeta⁴⁷ k znamenitemu govoru o koroških šolskih razmerah. Tem inzvenkoroškemu poslancem se je leta 1908. pridružil še koroški rojak Franc Grafenauer, ki je 3. julija 1909 nazval šolski učni načrt „vertrottelsystem“.

Neznaten uspeh so Slovenci dosegli edino v Globasnici. Na pritisk domačega prebivalstva je dež. šolski svet 9. novembra 1902 izdal odlok št. 3440, s katerim je za to šolo predpisal poseben učni načrt, s katerim se je v prvem in drugem razredu poučevalo izključno v slovenščini, s poukom nemščine se pa je pričelo šele v tretjem razredu. Tik pred svetovno vojno je bilo v slovenskem delu Koroške 89 utrakvističnih in 3 čiste slovenske šole, in sicer v Sv. Jakobu, Selih in na Jezerskem.

Po vojni se je to stanje, če izvzamemo kratki premor za časa jugoslovanske okupacije, vkljub pritožbam Slovencev na društvo narodov poslabšalo, in so bile postopoma ukinjene vse čisto slovenske šole.

Veiter⁴⁸ ugotavlja čisto na kratko, da otroci, ki so skončali te dvojezične šole, niso obvladovali niti nemščine, še manj pa slovenščine ter da se je duševni in etični nivo teh otrok znižal, kar se je zlasti kazalo v nesorazmernem naraščanju kriminalitete.

V obrambo pedagoškega spačka, imenovanega utrakvizem so se nemški avtorji sklicevali tudi na slovenska pedagoga Slomška in Rudmaša. Zlasti Slomšek naj bi bil odobril ustanovo „utrakvističnih šol“.⁴⁹ Ne glede na to, da Rudmaš in Slomšek v času okoli 1851 nista mogla niti slutiti kasnejšega razvoja „utrakvizma“, nihče od njiju niti v sanjah ni nikdar odobril ali se strinjal s tem, da bi se slovenščina odstranila iz slovenskih šol. Oba sta le glede na že opisane gospodarske razmere na Koroškem priporočala, naj se slovenski otroci poleg materinščine uče tudi nemščine. To praktično potrebo po učenju tujega jezika je Rudmaš utemeljil s „pospeševanjem komercialnih in industrijskih interesov“ slovenskega prebivalstva, Slomšek pa „des Fortkommens wegen“.⁵⁰ Res je, da Slomšek

⁴⁶ Franjo Šuklje: Iz mojih spominov, I. del, stran 159.

⁴⁷ Franjo Šuklje: Iz mojih spominov II. del, stran 140—141.

⁴⁸ Veiter: Die Slowenen in Kärnten.

⁴⁹ Dr. Martin Wutte: Kärntens Freieheitskampf, Ferd. Kleinmayer, Klagenfurt 1922.

⁵⁰ Dr. Martin Wutte: Die utrakvistische Volksschule in Kärnten, Klagenfurt 1919. Das Nationalitätenrecht des alten Österreich, stran 502.

ni bil revolucionar, temveč človek svojega časa in razreda, bil pa je zaveden Slovenec, ki je svoje narodno prepričanje izpovedoval javno in neustrašeno ter se nemški avtorji v obrambi „utrakvizma“ res po nemarnem sklicujejo na ta dva slovenska pedagoga.

Poleg teh dveh Slovencev bi naj bil tudi Hohenwart, „prijatelj Slovencev“, odobril utrakvistične šole na Koroškem. On, Margheri, Schneid, Windischgrätz so res imena žalostne slovenske politične preteklosti, ko se je slovenski meščan zatekel pod zaščito reakcionarne fevdalne gospode. Hohenwart je v času, ko še ni bil „prijatelj Slovencev“ in vodja reakcionarnega „železnega obroča desnice“, temveč dež. predsednik Koroške, v svojem poročilu na Taafejevo okrožnico z dne 22. avgusta 1867 št. 1034, odklonil za Koroško uvedbo materinščine pri pouku slovenskih otrok. Janez Trdina je o tem „prijatelju“ podal sledečo oceno: „V Primorju je razširjal do skrajne meje Bahovo zistemo kranjski plemič grof Hohenwart, zasadil jo je z železno pestjo in osornim obrazom, ker je hrvatski narod zaničeval. Brigal se je samo za jedno reč: Kako bi se prikupil dunajskim oblastnikom. Uvedel je nemščino v vse višje razrede, v nižjih je puščal kak skromen prostorček v italijanščini; jezik primorskega naroda je preganjal brez milosti. Z Reke je odšel v Trident, da ponemčuje tirolske Lahe... Za ustavne dobe prelevil se je ta trdno zapečeni centralist in germanizator v federalista in zagovornika narodnih jezikov in pravic.“

Da bi pred mednarodno javnostjo prikrili pravo podobo „utrakvističnih“ šol, so se nemški avtorji sklicevali tudi na švicarski (!!) primer v kantonu Graubünden, češ da imajo tam tudi šole z enakim učnim načrtom kot na Koroškem.⁵¹ Dejstvo je, da se je v tem kantonu (nem. Graubünden, ital. Grigione, rom. Griskum), kjer prebivajo poleg Nemcev in Italijanov še Retoromani, ki odklanjajo italijanščino kot izobraževalni in občevalni jezik, ravno zaradi očuvanja individualitete tega malega švicarskega narodiča, ustanovila posebna vrsta šole, ki nima s koroškimi potujočevalnicami ničesar skupnega. Še najbolje je označil Veiter⁵² te šole, ko jih je imenoval „sredstvo, da se iz slovenskih otrok napravijo nemški“.

Na podlagi tega sumaričnega prikaza „utrakvizma“ na Koroškem lahko ugotovimo sledeče:

1. vse utrakvistične šole so bile namenjene izključno pouku slovenskih šoloobveznih otrok,
2. v teh šolah se je potem, ko je bilo osvojeno v principu načelo poučevanja v materinščini polagoma uvajala nemščina kot učni predmet,
3. vkljub temu je bila vse do leta 1891. slovenščina učni jezik, nemščina pa le privilegirani učni predmet,
4. po tem letu se je pa slovenščina sistematično potiskala iz šole, dokler se končno ni popolnoma potisnila in je bil dosežen končni cilj „utrakvizma“ — nemška šola za slovenske šoloobvezne otroke.

⁵¹ Das Nationalitätenrecht des alten Österreich, str. 505.

⁵² Veiter: Die Slowenen in Kärnten, str. 70.

Glede na te ugotovitve je naravno, da je slovensko politično vodstvo, če so predlagatelji sploh z načrtom resno mislili, zahtevalo, da se vse „utrakvistične“ šole, to je šole, namenjene vzgoji slovenskih šoloobveznih otrok, izroče „slovenski skupnosti“.

Logično bi torej bilo, da bi poleg državnih šol, namenjenih vzgoji nemških otrok, obstajale v slovenskem delu Koroške še slovenske šole pod avtonomnim vodstvom „slovenske skupnosti“. Tedaj se je šele pokazalo, kako si predlagatelji zamišljajo „vzorno rešitev“ narodnostnega vprašanja. Poleg nemških državnih in slovenskih avtonomnih šol bi naj obstajale še državne utrakvistične šole, namenjene vzgoji nekega posebnega plemena koroških „Vindišerjev“!

Oznaka „Windisch“ je zgodovinska reminiscenca na nemško označevanje pripadnikov slovenskega naroda, zlasti onih, ki so živeli izven vojvodine Kranjske.⁵³ S tem imenom se niso označevali samo Slovenci na Koroškem, temveč tudi na Kranjskem, Štajerskem in v Prekmurju. Tako so n. pr. v hrvatskem Trubarjevem „Novem testamentu“ Dolenjska, Metlika, Novo mesto in Krško „obere windische Länder“. Celo Hrvate so v tem razdobju označevali za „Windische“.⁵⁴ Odkar se je za zgodovinskim formiranjem slovenskega naroda uveljavil za pripadnike našega naroda naziv „Slovenec“, je postala oznaka „Windischer“ le še psovka v ustih raznih slovenofobov.

Res je, da so razni šovinisti skušali umetno ustvariti nek poseben slovenski jezik na Koroškem, ki bi se naj naslanjal na domači dialekt. Ko je celovško okrajno glavarstvo na vlogo nekega slovenskega društva odgovorilo v spakedrani slovenščini, ki bi naj predstavljala slovenski koroški dialekt, je bilo celo avstrijsko notranje ministrstvo prisiljeno, da pozove te prenapeteže k redu. V svoji rešitvi od 15. decembra 1895 št. 26131 pravi med drugim: „V bodoče se ne smejo vročevati strankam odpravki v jezikovno tako nekorektni obliki, ki kompromitira oblast in vzbuja upravičeno nejevoljo strank. Kakor ne bode okrajnemu glavarju v Celovcu prišlo na pamet, da bi izdal uradne rešitve v nemškem koroškem „volksjargonu“, tako ne sme zasramovati slovenske stranke ... z rešitvami v spakedrani slovenski govorici.“⁵⁵

Vse do preobrata so Slovenci na Koroškem veljali za sestavni del slovenskega naroda. Vse nemške stranke so se ob priliki plebiscita obračale na Slovence s pozivom, da naj glasujejo za republiko, in provizorična deželna skupščina je v svojem predplebiscitnem proglasu dne 28. septembra 1920 svečano obljubila, „da bo za večne čase čuvala jezikovno in narodno posebnost slovenskih državljanov in skrbela za njihov duševni in gospodarski procvit v enaki meri kot za nemške prebivalce dežele“. Še po plebiscitu je Wenger pisal, da bodo Nemci po starem germanskem načelu „Ein Mann ein Wort“ dano obljubo držali.⁵⁶

⁵³ Kidrič: Zgodovina slov. naroda str. 14, 84, 90, 91, 92, 134, 160, 180, 185, 228, 234, 252, 464 in 722.

⁵⁴ Dr. Fran Ilešič: Trubarjev zbornik str. XXVI.

⁵⁵ Hugelmann: Das Nationalitätenrecht des alten Österreich str. 492.

⁵⁶ Dr. Leopold Wenger: Das Deutschtum in Kärnten, München 1922.

Sele po plebiscitu se je oglasil nemško - nacionalni vodja industrialcev dr. Wutte ter razglasil „znanstveno teorijo“⁵⁷ o Vindišerjih, češ da živijo na Koroškem poleg Nemcev in Slovencev še ... Vindišerji.⁵⁸

Pripomniti je, da je avtor te teorije sam pred plebiscitom poznal samo Nemce in Slovence na Koroškem.⁵⁹ Ta teorija je tako „strogo znanstvena“, da je vredna omembe. Sklicujoč se na Lessiaka ugotavlja avtor, da govore Slovenci na Koroškem (torej tudi vindišerji op. pisca) poseben dialekt. Plebiscit bi naj razdvojil do tedaj enotne Slovence v „narodno zavedne Slovence“ in „domovini zveste Slovence“. Slednji (vindišerji op. pisca) tvorijo v nasprotju z narodno zavednimi Slovenci „Mittelschicht, ki je po svoji življenjski in kulturni skupnosti, čustvenem razpoloženju in odklonilnem stališču do slovenskega narodnega stremljenja veliko bližja Nemcem kot Slovincem“. One Slovence, ki nočejo opustiti svoje narodnosti, nazivac pisec na nekem drugem mestu „einen festen Stock von Unversöhnlichen“.⁶⁰ V čem bi se naj Slovenci ločili od vindišerjev, iz te teorije ne izvemo, ker govore isti jezik, po življenjski, gospodarski in kulturni skupnosti ter poreklu se pa menda ne ločijo drug od drugega. Nekateri avtorji trde, da Slovenci na Koroškem niso ne Nemci in ne Slovenci, temveč ... Korošci.⁶¹ Scheichelbauer ugotavlja, da predstavljajo vindišerji „Mischtypus“, ki ga šteje bolj k Nemcem kot k Slovincem. Epigoni te „znanstvene teorije“ pa proglašajo vindišerje v nasprotju s Slovenci celo za posebno narodno manjšino.⁶² Za tovrstne znanstvenike je pa v najnovejšem času nastala huda nevarnost, da njihova teorija obledi pred znanstvenimi argumenti sosednega znanstvenika, ki je ugotovil, da niti „v matični deželi Kranjski“ ni Slovencev, temveč so Slovenci v Kranjski in Koroški Italijani, kakor so to Piemontezi, Sardinci in Sicilijani.⁶³

Objektivno je treba priznati, da se resno misleči Nemci ne bavijo s takimi „znanstvenimi teorijami“, temveč le ugotavljajo, da živijo na Koroškem poleg Nemcev tudi Slovenci.⁶⁴ Celo Weiter je kot koroški Nemec moral obsoditi in zavreči te „teorije“ ter ugotoviti, da živijo na Koroškem poleg Nemcev le še Slovenci ter da so „vindišerji Slovenci istega plemena kakor oni na Kranjskem“.⁶⁵ Plebiscit na Koroškem, na katerega se sklicujejo Wutte in tovariši, je odločil le

⁵⁷ B. Scheichelbauer: Aufrichtigkeit itd. str. 94.

⁵⁸ Dr. Martin Wutte: Deutsch - windisch - slowenisch v knjigi „Kampf um Kärnten“ A. Kollitsch.

⁵⁹ Dr. Martin Wutte: Deutsche und Slowenen in Kärnten, Klagenfurt 1918.

⁶⁰ Dr. Martin Wutte: Der Kampf um Süd-Kärnten, Graz 1925.

⁶¹ B. Scheichelbauer: Aufrichtigkeit itd., str. 25 in dr. Wenger: Das Deutschtum in K., str. 29.

⁶² V. Miltschinsky: Kärntens Hunderjähriger G., str. 152. in B. Scheichelbauer: Aufrichtigkeit, str. 12.

⁶³ Dr. Francesco M. Cianciulli: Carniola Italiana.

⁶⁴ Dr. Max Schmidt: Der deutsch - slowenische Grenzraum „Des Reiches neue Nachbarn“, A. Pustet, Salzburg - Leipzig.

Dr. R. Routil: Völker und Rassen auf dem Boden Kärntens, Klagenfurt - Kollitsch.

⁶⁵ Weiter: Die Slowenen in Kärnten str. 21.

o državni, ne pa o narodni pripadnosti prebivalcev. Vodje nemške soc. demokracije, t. j. po plebiscitu relativno najmočnejše stranke, so objektivno priznali, da so Slovenci v zoni A, kjer se je vršil plebiscit, imeli $\frac{2}{3}$ večino, da so pa vkljub temu številni Slovenci glasovali za Avstrijo kot republiko ne iz narodnih, temveč strankarsko-ideoloških motivov.⁶⁶

Nedvomno je, da obstaja na Koroškem med slovenskim narodom plast, ki objektivno pripada še slovenskemu narodu, ki pa je po svojem subjektivnem čustvovanju iz materialnih razlogov odpadla od slovenskega naroda. To je ona plast, ki v dobi imperializma nastaja povsod tam, kjer se vrši kapitalistično izkoriščanje podložnih narodov. Ta plast je tudi do nedavnega obstajala med nemškim narodom, ki je prišel pod tujo oblast, ter je dr. Paern nazval te „nemške vindišerje“ perduta gente, ki po prisposodbi iz Danteja stopa sklonjene glave proti peklu za brezbarvno zastavo, — zastavo, na kateri je obledela sled narodnosti, ki ji po svoji krvi pripada.

V. Hasselblatt,⁶⁷ znani vodja nemških manjšin, je moral obsoditi početje koroških šovinistov ter izjaviti, da se mora načelno zavrni „das Doppelgeleise staatlicher Schulen und Schulen der Kulturselbstverwaltung“. Zahteva po uveljavljanju izpovednega načela je bila, kakor sem že razložil, Slovincem v škodo, dala se je pa vsaj teoretično zagovarjati. Zahteva pa, da Slovenci pristanejo na delitev v Slovence in vindišerje ter da naj otroci enih obiskujejo avtonomne slovenske šole, drugi pa utrakvistične, je bila nemoralna in nečuvvena sramotitev slovenske časti in ponosa!

Zaradi pomanjkanja prostora ne morem naštevati še ostalih vprašanj (finančno itd.), omenim naj le, da v celem osnutku ni sledu o kaki avtonomiji, ter je bil naziv načrta izključno reklamnega značaja. Opis poteka pogajanj, kakor tudi vsebina načrta pa jasno kaže, da je bil ves tam - tam z načrtom trik, namenjen neinformiranemu inozemstvu. Postopanje s slovenskim narodom ob pogajanjih in tudi pozneje pa jasno kaže, da oblastniki tega vprašanja nikoli niso nameravali pošteno rešiti, obenem pa pokaže, da so vsa vprašanja obmejnega slovenstva le del celotnega slovenskega vprašanja, ki je v bistvu socialno vprašanje.

(Konec.)

Zimska noč

France Lobodika

Mesec je zmrznil na nebu,
zmrznil na zemlji njegov je sijaj,
mrzel, leden je kot sneg,
ki je pokril ta divji kraj.

⁶⁶ Hans Lager: Abwehrkampf und Volksabstimmung in Kärnten 1918—1920, Klagenfurt 1930.

⁶⁷ V. Hasselblatt: Die Kulturaautonomie der Slowenen in Kärnten v „Nation und Staat“, 1927, zv. 1.